

กลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบยั่งยืนในจังหวัดนครราชสีมา

เจนจิรา อักษรพิมพ์^{1*}

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดและนำเสนอกลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาเพื่อความยั่งยืนในอนาคต การวิจัยนี้เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการออกแบบการวิจัยจากกระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยม (Constructivism) ด้วย ยุทธศาสตร์การสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยเลือกกลุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาที่มีการจัดที่พัก แบบโฮมสเตย์ในชุมชน 5 กลุ่ม 2. หัวหน้า/ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการกำกับดูแลและสนับสนุน การท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 3. นักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนผลการวิจัยพบว่า

1. ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่ากลุ่มท่องเที่ยวชุมชนมีผู้นำกลุ่มที่มีความ มุ่งมั่น มีความรู้ความสามารถและความเข้าใจบริบทในการจัดการท่องเที่ยว กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนมีการสร้างความ ร่วมมือทั้งในระดับแนวตั้งและแนวนอน แต่เป็นเพียงการมีส่วนร่วมในระดับของการปฏิบัติ ยังขาดการสร้าง ความร่วมมือในการวางแผนการจัดการท่องเที่ยวชุมชน นอกจากนี้กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนมีความสามารถในการใช้ สื่อและช่องทางในการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายแต่ทำอย่างไม่ต่อเนื่อง จากการศึกษาพบว่าทุกกลุ่มมี แนวทางในการจัดสรรรายได้ที่เป็นธรรมแก่คนในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ถึงแม้ว่ารายได้จากการท่องเที่ยว ชุมชนอาจจะไม่มากพอต่อการดำรงแต่ชาวบ้านก็ยอมรับเรื่องการจัดการท่องเที่ยวชุมชน เพราะทำให้เกิดความ ภาคภูมิใจในการได้นำเสนอวิถี วิถีวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนของตน อย่างไรก็ตามในการจัดการ ท่องเที่ยวชุมชน ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณชุมชนของ ตน อีกทั้งกลุ่มยังตระหนักถึงการรักษาวินัยชีวิตของชุมชนให้คงอยู่ แต่ปัญหาหนึ่งที่หลายชุมชนประสบก็คือ การ ขาดคนสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และนำเสนอกลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบยั่งยืนในจังหวัดนครราชสีมา ตามกรอบของรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน SEE Model ได้แก่ มิติด้านสังคม-วัฒนธรรม (Social-Culture) มิติด้านเศรษฐกิจ (Economic) และมิติด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental)

คำสำคัญ : กลยุทธ์การจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

¹ นักศึกษาหลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ จังหวัดพิษณุโลก

*ผู้ติดต่อหลัก e-mail: Janejeeraa@hotmail.com

STRATEGY MANAGEMENT OF COMMUNITY-BASED TOURISM TOWARDS THE SUSTAINABLE IN NAKHONRATCHASIMA

Janejeera Aksornpim^{1*}

Abstract

The objectives of this study were: 1. to investigate the ability in operating community-based tourism in Nakhon Ratchasima; and 2. to introduce the strategies for managing sustainable community-based tourism in the future. This qualitative research was designed based on the constructivism approach with the Grounded Theory strategy. The data were collected from in-depth interviews using semi-structured interviews with three groups of purposively sampled key performants, including: 1. five members of community-based tourism groups in Nakhon Ratchasima who provided home-stay style tourism in the community; 2. administrators/representatives of government organizations who take roles in monitoring and supporting community-based tourism; and 3. scholars who were experts in community-based tourism. The results are as follows.

1. The results on the ability to operate community-based tourism showed that the community-based tourism groups had determined leaders with the knowledge, ability, and understanding of tourism contexts. The groups developed collaboration at both the vertical and horizontal levels, but mostly at the operation levels. The groups still lacked cooperation in planning the community-based tourism. Moreover, the groups used a variety of media and promotional channels, though not continuously. The results also showed that all the groups had ways of fair allocation of incomes to all participants in the community both directly and indirectly. Although the incomes were not adequately high, the community members still accepted community-based tourism because they were proud of having chance to present their community's valuable life-styles, culture, and tourist attractions. Additionally, in operating community-based tourism the groups were aware of the importance of conserving nature and environment of the community, as they realized the sustainability of maintaining the community's life-styles. One of the problems the groups faced was the lack of young generation to continue their culture and local wisdoms.

2. The researcher introduces strategies for sustainable operation of community-based tourism in Nakhon Ratchasima based on the framework of sustainable tourism SEE Model, which consists of social-cultural, economic, and environmental dimensions.

Keywords : Strategic Management, Community-based tourism, Sustainable tourism

---

¹Student at Doctor of Business Administration, Naresuan University Phitsanulok

*Corresponding author, e-mail: janejeeraa@hotmail.com

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยที่ภาครัฐให้การผลักดันและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงที่ผ่านมาเกิดแนวความคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการขยายตัวของการท่องเที่ยว ที่มีได้มุ่งเน้นเพียงเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว หากแต่ยังมุ่งเน้นการพัฒนาสังคม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต ภายใต้กระแสการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนี้เอง จึงเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – based tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีลักษณะของการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของในการจัดการ ดูแล และ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือนนอกจากช่วยสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนแล้ว ยังช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ให้สมาชิกในชุมชนได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น จนอาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวชุมชนเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กระแสการตื่นตัวในการท่องเที่ยวชุมชนนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น มีการศึกษาพบว่าหลายประเทศในแทบทุกทวีปให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือแม้กระทั่งประเทศเพื่อนบ้านของไทยเช่นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือกัมพูชา ที่แม้จะมีพัฒนาการทางด้านการท่องเที่ยวตามหลังประเทศไทยก็ตาม แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเพิ่มมากขึ้น (มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ, 2549)สำหรับในประเทศไทยที่มีจุดเด่นในเรื่องของการท่องเที่ยว ทั้งสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ จึงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสและเรียนรู้เอกลักษณ์ประจำถิ่น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนแต่ถ้าการท่องเที่ยวขยายตัวเพิ่มขึ้น ชุมชนจะต้องเตรียมรับผลกระทบที่จะตามมาทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ตลอดจนวิถี ชนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ

จากสภาพการณ์ดังกล่าวผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งภาครัฐ เอกชน หรือชุมชนท้องถิ่นเอง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อให้การท่องเที่ยวชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอยู่เสมอ นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่มีคุณภาพ ในขณะที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังต้องสามารถรักษาความดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวไม่เสื่อมคลาย มีการกระจายผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น แม้จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการท่องเที่ยวอยู่เสมอก็ตาม และสุดท้ายแล้วการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็จะต้องไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบันที่ “ไม่ยั่งยืน” นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนในชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมกับวิถีการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง คนในชุมชนขาดความเข้าใจในการจัดการการท่องเที่ยว ขาดศักยภาพในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวของชุมชน อีกทั้งรายได้จากการท่องเที่ยวก็ไม่ได้ถูกกระจายไปถึงชุมชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงควรต้องนำองค์ความรู้ต่างๆเข้ามาใช้ในการบริหารจัดการเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่าง “ยั่งยืน”

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจได้ศึกษา กลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบยั่งยืนในจังหวัดนครราชสีมา โดยทำการศึกษาในกลุ่มชุมชนท่องเที่ยวที่มีการท่องเที่ยวแบบที่พักโฮมสเตย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ไทยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ถึงวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ผู้วิจัยหวังว่ากลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบยั่งยืนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาเพื่อการพึ่งพาตนเองและความยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน
2. เพื่อนำเสนอกลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาเพื่อความยั่งยืนในอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) โดยออกแบบการวิจัยจากกระบวนการสร้างสรรคนิยม(Constructivism) ด้วยยุทธศาสตร์การสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory)(Creswell, 1998) โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง(Semi-Structured Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) โดยเลือกสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา 5 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านปราสาท (2) กลุ่มท่องเที่ยวผาบุคคาโฮมสเตย์ (3) กลุ่มท่องเที่ยวบ้านหนองไข้เหี้ยโฮมสเตย์ (4) กลุ่มท่องเที่ยวโฮมสเตย์กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลบ้านบุไทรและ (5) กลุ่มท่องเที่ยวกลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลโฮมสเตย์บ้านสุขสมบูรณ์ 2) หัวหน้า/ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการกำกับดูแลและสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 3) นักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งสิ้น 22 คน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยนำข้อมูลไปวิเคราะห์โดยเริ่มจากการนำข้อมูลมาจำแนก จัดระบบระเบียบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ หรือ Computer Assisted Qualitative Data Analysis (CAQDAS) สามารถเชื่อมโยงข้อมูล ได้แก่ เชื่อมโยงข้อความที่มีความเกี่ยวข้องของสร้างประเภท กลุ่มคำ หรือเครือข่ายของข้อมูล(Miles and Huberman, 1994) โดยเลือกใช้โปรแกรม ATLAS.ti ซึ่งเป็นโปรแกรมสำเร็จรูปที่เป็นที่นิยมและอยู่แนวหน้าของ CAQDAS เพราะมีความสามารถหลากหลาย สามารถวิเคราะห์ข้อมูลได้ทั้งในระดับข้อมูล(Textual Level) และระดับโมโนทัศน์(Conceptual Level) เปลี่ยนข้อมูลดิบให้เป็นข้อมูลเชิงนามธรรมโดยการให้รหัส(Coding) โยกย้ายหรือจัดระบบความสัมพันธ์ของหมวดหมู่ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบหรือข้อสรุปของการวิจัย สามารถใช้กับภาษาไทยได้อย่างสมบูรณ์ ช่วยวิเคราะห์ได้ทั้งข้อมูลที่อยู่ในรูปของข้อความ ไฟล์ PDF รูปภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหวหลังจากทำการวิเคราะห์ข้อมูล(Content Analysis)และการสังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) และตีความข้อมูลเป็นกลุ่มและภาพรวม โดยใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และการวิเคราะห์เชิงตีความ

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง กลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบยั่งยืนในจังหวัดนครราชสีมา มีผลการวิจัยดังนี้

1. ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยใช้เกณฑ์มาตรฐานการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน 5 ด้าน (สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2557) มาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1.1 ด้านการบริหารจัดการ พบว่า

1.1.1) กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนทั้ง 5 กลุ่ม มีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ชัดเจน ในรูปของคณะกรรมการดำเนินงานและคณะกรรมการที่ปรึกษา การกำหนดตำแหน่งหน้าที่ มีข้อตกลง กฎระเบียบของกลุ่มที่ชัดเจน การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มดำเนินการผ่านกระบวนการประชุมสมาชิกทุกครั้งก่อนมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา ส่วนใหญ่ใช้วิธีการพูดคุยมากกว่าการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ในการประชุมนี้เป็นโอกาสของสมาชิกในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เสนอปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน โดยอาศัยการอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ

1.1.2) ผู้นำกลุ่มเป็นแกนหลักในการนำพาสมาชิกและคนในชุมชนร่วมดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่าผู้นำกลุ่มฯส่วนใหญ่ทำหน้าที่ทั้งประธานกลุ่มและผู้ใหญ่บ้านหรือเคียดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาก่อน เป็นผู้นำที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ เพราะเป็นคนในพื้นที่ ในการเลือกผู้นำกลุ่มใช้การเลือกจากเสียงส่วนใหญ่จากสมาชิกในกลุ่มฯส่วนใหญ่ทำหน้าที่ประธานกลุ่มมาตั้งแต่เริ่มดำเนินการกลุ่มฯ อีกทั้งยังพบว่าผู้นำในหลายๆกลุ่มเป็นผู้เริ่มต้นบุกเบิกการทำโฮมสเตย์แล้วชักชวนสมาชิกเข้าร่วม ซึ่งทำเป็นต้นแบบให้คนในชุมชนเห็นเป็นตัวอย่าง มีความมุ่งมั่นและตั้งใจในการจัดการการกลุ่ม ผู้นำทุกกลุ่มท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยผ่านการเข้าร่วมประชุมและอบรมเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง จากการศึกษาพบว่า ผู้นำกลุ่มชุมชนท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านปราสาท มีศักยภาพในการเป็นวิทยากรและผู้ทรงคุณวุฒิในคณะทำงานของกรมการท่องเที่ยว และยังมีโอกาสได้ศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวยังต่างประเทศ โดยนำประสบการณ์ในการศึกษาดูงานมาปรับใช้กับการท่องเที่ยวชุมชนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของกลุ่มนักวิชาการที่ตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนที่มีจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนค่อนข้างดี ผู้นำชุมชนก็จะเก่ง คือเขาถูกพัฒนา สร้างความรู้ความเข้าใจมามาก ทำให้เขามีมุมมองในด้านการจัดการท่องเที่ยว นอกจากนี้มีข้อเสนอแนะในประเด็นของผู้นำว่า ผู้นำไม่ควรเป็นบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับนักการเมืองท้องถิ่น เพราะจะเกิดอคติกันระหว่างกลุ่มคนในชุมชน ความร่วมมือกันภายในชุมชนจะน้อยลง นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐได้ให้มุมมองเพิ่มเติมในประเด็นของการพัฒนาผู้นำว่า ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดความสามารถในการเขียนโครงการเพื่อของบประมาณ ทำให้เสียโอกาสในการรับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ

1.1.3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เกิดขึ้นในระดับปฏิบัติการ เห็นได้จากการเตรียมการต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างพร้อมเพรียง สมาชิกให้ความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง รวมถึงความกระตือรือร้นในการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่ม จากการที่โครงสร้างของคณะกรรมการดำเนินงานทั้ง 5 กลุ่ม มาจากสมาชิกและคนในชุมชน และฐานะทางครอบครัวที่ใกล้เคียงกัน ทำให้สมาชิกกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี กลุ่มเปิดโอกาสให้สามารถเข้าและออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มได้ตลอดเวลา โดยผ่านกระบวนการพิจารณาและเห็นชอบจากคณะกรรมการดำเนินงาน นอกจากนี้กลุ่มยังให้ความสำคัญกับคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยแม้ว่าจะไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มก็ตาม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพต่างๆเพื่อผลิตสินค้าที่ระลึกจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว หรือขอความร่วมมือจากบ้านพักของคนในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกในการรับนักท่องเที่ยวในกรณีที่เดินทางมาจำนวนมาก เป็นต้น การมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายมี 2 ระดับคือ(1) เครือข่ายแวนวอนได้แก่ ความร่วมมือกับชุมชนด้วยกันเองในจังหวัดและภูมิภาค มีการประชุมกลุ่มเครือข่ายช่วยเหลือในการส่งนักท่องเที่ยวให้กันระหว่างกลุ่ม เป็นการสร้างความคุ้นเคยในระดับผู้นำ (2) เครือข่ายแนวตั้ง คือ ความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ซึ่งจะให้การช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น ให้ความรู้ด้าน

วิชาการ ส่งเสริมกิจกรรมด้านการตลาด เป็นต้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนพบว่าหลายกลุ่มมีความต้องการให้ผู้นำในระดับหน่วยงานท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างจริงจัง นอกจากนี้ในมุมมองของนักวิชาการท่านหนึ่งได้เสนอว่า สถาบันศึกษาน่าจะเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้ชุมชนได้ดีที่สุด เพราะเข้าถึงชุมชนได้มากที่สุด

1.1.4) การตลาดและการประชาสัมพันธ์ จากการศึกษา พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนมีการใช้สื่อที่หลากหลายในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ (1) สื่อออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก ซึ่งเป็นสื่อที่แพร่กระจายง่าย และประหยัดที่สุด โดยมีลูกหลานในชุมชนช่วยดำเนินการ แต่มีการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่ต่อเนื่อง (2) สื่อโทรทัศน์ พบว่า กลุ่มที่มีชื่อเสียง หรือเริ่มเป็นที่รู้จักในกลุ่มการท่องเที่ยวจะได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์ บันทึกวีดิโอแนะนำการท่องเที่ยวของกลุ่ม (3) รายการวิทยุ ซึ่งกลุ่มจะทำการประชาสัมพันธ์ผ่านรายการวิทยุทั้งแบบไม่มีค่าใช้จ่ายและแบบมีค่าใช้จ่าย กลุ่มมีความคิดเห็นว่า การประชาสัมพันธ์ทางวิทยุไม่ค่อยได้ผลเท่าใด เพราะคนที่รับฟังก็เป็นคนในจังหวัดไม่กี่กลุ่ม อย่างไรก็ตามกลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีข้อจำกัดเรื่องเงินทุนในการทำประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ จึงต้องการเน้นการประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปาก อาศัยการแนะนำจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยมาพัก หากเขามีความประทับใจเขาก็จะพูดต่อ หรือใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านกลุ่มของภาคีเครือข่าย ในมุมมองของหน่วยงานภาครัฐได้ให้ข้อควรระวังในการทำสื่อให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน ให้นำเสนอในสิ่งที่ มี ตามสภาพความเป็นจริงของชุมชน และในมุมมองจากนักวิชาการเสนอแนะว่า หากความสามารถของชุมชนมีไม่เพียงพอในการที่จะดึงนักท่องเที่ยวเข้ามา ก็จะต้องอาศัยความร่วมมือจากเครือข่าย

1.2) ด้านเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต จากการศึกษากลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้ง 5 กลุ่ม พบว่า ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อต้องการสร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน ซึ่งสมาชิกมีความเข้าใจถึงประเด็นของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนว่าเป็นการช่วยสร้างรายได้เสริมโดยรายได้จากการท่องเที่ยวชุมชนได้มาจาก 1) รายได้จากค่าที่พักโฮมสเตย์ 2) รายได้จากบริการของกิจกรรมต่างๆในชุมชน เช่น การนำเที่ยวของกลุ่มรถปิคอัพ หรือรถอีแต๊ก 3) รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์และของที่ระลึกของท้องถิ่น แม้ว่ากลุ่มจะได้รับคำแนะนำในเรื่องของการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานภายนอกแล้วก็ตาม มีความคิดเห็นจากกลุ่มนักวิชาการในประเด็นของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนว่า ชุมชนขาดการบูรณาการเชื่อมโยงไปยังกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หรือของที่ระลึกในแง่ของการพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์ให้เป็นไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยว จากการศึกษากลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 5 กลุ่ม พบการดำเนินงานที่คำนึงถึงการแบ่งปันหรือจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม เช่น มีระบบการจัดลำดับการเข้าพักโฮมสเตย์ (Queuing) การหักเงินรายได้ค่าบริการเข้ากองกลางประมาณร้อยละ 10 ทั้งนี้กลุ่มมีการจัดทำสมุดบันทึกรายรับ-รายจ่ายโดยมีเลขาและเหรัญญิกกลุ่มเป็นผู้ดูแล และมีบุคคลที่น่าเชื่อถือในชุมชน เช่น ครูในโรงเรียนของชุมชนเป็นผู้ดูแลและตรวจสอบร่วมกับคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มและแจ้งความเคลื่อนไหวของงบการเงินให้สมาชิกได้ทราบในการประชุมทุกเดือน ในมุมมองของตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและนักวิชาการได้ให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า การจัดสรรรายได้ไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์แก่คนในชุมชนที่ร่วมทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืนได้จะสร้างประโยชน์โดยรวมให้กับทุกคนในชุมชน ซึ่งอาจจะมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของคนกลุ่มที่ยังไม่เคยร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในอนาคต และท้ายที่สุดแล้ว แม้ว่ารายได้จากการท่องเที่ยวจะเป็นเพียงรายได้เสริมที่ไม่ได้สร้างให้เกิดความมั่งคั่งแก่ชุมชนก็ตาม หากแต่ทำให้สมาชิกและคนในชุมชนที่ได้มีการจัดการท่องเที่ยวมีความภาคภูมิใจในการที่ได้ถ่ายทอดเรื่องราว หรือวิถีของชุมชนให้แก่

นักท่องเที่ยวต่างถิ่นที่มาเยือน และความสุขใจในการได้ต้อนรับนักท่องเที่ยวในฐานะเจ้าบ้าน อีกทั้งรู้สึกถึงการมีคุณค่าในตนเองเพิ่มขึ้น

1.3) ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม จากการศึกษากลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 5 กลุ่มพบว่า มีการเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมผ่านทางท่องเที่ยว(1) การบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งมีพ่อพรหมณ์ หรือกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเป็นผู้ร่วมทำพิธี ในการต้อนรับนักท่องเที่ยว แต่ก็พบว่า มีบางกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลโฮมสเตย์บ้านสุขสมบูรณ์ที่ไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองเนื่องจาก คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนที่มาจากหลากหลายจังหวัดที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ในการทำบายศรีสู่ขวัญจึงเชิญคนภายนอกที่มีความสามารถในการทำพิธีเข้ามาช่วยดูแลและช่วยแนะนำ (2) กิจกรรมนำชมวิถีชีวิตชาวบ้านด้วยการนั่งรถอิตักหรือปั่นจักรยาน (3) การชมการสาธิตและฝึกหรือทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง กลุ่มฯได้เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การทำนา หว่านข้าวที่แปลงนาทดลอง หรือให้นักท่องเที่ยวประกอบอาหารทานเองโดยวิธีการก่อผืนหุงข้าว เป็นต้น (4)การเผยแพร่วัฒนธรรมด้านอาหารท้องถิ่น ของกลุ่มชุมชนท่องเที่ยวมาบาศโฮมสเตย์ผ่านสื่อออนไลน์ YouTube ในมุมมองของกลุ่มหน่วยงานภาครัฐ มีทัศนะว่า ในชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี หรือเทศกาลที่จัดประจำทุกปี ยังขาดการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้การจัดกิจกรรม และชุมชนนิยมที่จะเก็บรวบรวมวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น เครื่องใช้ภาชนะ หม้อ ชาม ในขณะที่วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ ความคิด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติเรื่องราวต่างๆ มักจะไม่ค่อยได้เก็บรวบรวมเป็นฐานข้อมูลหรือองค์ความรู้ สำหรับคนรุ่นหลัง สำหรับประเด็นแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นกลุ่มท่องเที่ยว ดำเนินการผ่านกระบวนการฝึกให้แก่เยาวชนในชุมชน เช่น การฝึกยุวมัคคุเทศก์ การฝึกเยาวชนร้องเพลงโคราช การฝึกเล่นเครื่องดนตรีไทย และเครื่องดนตรีพื้นบ้านอย่างโปงลาง โดยมีทั้งผู้สูงอายุในชุมชน คนในชุมชนเองเข้ามามีส่วนร่วมในการฝึกซ้อมและแนะนำ แต่พบว่า เยาวชนในชุมชนขาดการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลการเข้าไปเรียนต่อในตัวเมือง และความสนใจในวัฒนธรรมสมัยใหม่

1.4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษากลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 5 กลุ่มพบว่า ให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีประเด็นดังนี้

1.4.1) ประเด็นเรื่องขยะที่เกิดจากชุมชนและนักท่องเที่ยว พบว่า ในชุมชนไม่มีที่ทิ้งขยะชุมชนต้องดูแลในเรื่องของการกำจัดขยะด้วยตนเอง ขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนหนึ่งมาจากครัวเรือน เช่น เศษอาหาร หรือของเหลือใช้ต่างๆ ชุมชนมีแนวทางในการให้แต่ละครอบครัวกำจัดขยะเอง ด้วยวิธีต่างๆ เช่น ขยะพลาสติกใช้การฝังกลบ เศษอาหารนำไปทำปุ๋ย หรือเชื้อเพลิง เป็นต้น อีกทั้งได้ขอความร่วมมือจากนักท่องเที่ยวที่มาแวะเที่ยวชุมชนไม่ให้นำขยะมาทิ้ง

1.4.2) ประเด็นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้แหล่งธรรมชาติ เช่น กลุ่มชุมชนท่องเที่ยวโฮมสเตย์กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลบ้านบุไทร และ กลุ่มชุมชนท่องเที่ยวกลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูลโฮมสเตย์บ้านสุขสมบูรณ์ในพื้นที่ของต.ไทยสามัคคี อ.วังน้ำเขียว ซึ่งอยู่ใกล้ป่า และต้นน้ำบางประกง กลุ่มและชาวบ้านในชุมชนได้มีความร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้านในการดูแลธรรมชาติของป่าให้คงอยู่ ทั้งนี้ยังได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐอย่างกรมป่าไม้และหลวงพ่อดจากวัดในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมอีกด้วย โดยกิจกรรมการปลูกป่า พิธีบูชาป่า ขึ้นทุกๆปี และป้องกันไฟป่าโดยกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน

1.4.3) ประเด็นการรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มมีการทำเกษตรแบบปลอดสารพิษ รวมทั้งการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง อาทิเช่น รมรงค์การปลูกผักปลอดสารพิษไว้บริโภคและจำหน่ายให้แก่ักท่องเที่ยว การใช้ปุ๋ยชีวภาพ การนำมูลสัตว์มาทำก๊าซชีวภาพในการเป็นพลังงานทดแทน

1.4.4) ประเด็นการปรับภูมิทัศน์ในชุมชน พบว่า สมาชิกในกลุ่มมีการดูแลเรื่องความสะอาดของบ้านพักให้พร้อมรับนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ รวมไปถึงคนในชุมชนก็ให้ความร่วมมือในการดูแลความสะอาดบริเวณบ้านและรอบๆชุมชน โดยใช้การปลูกฝังเยาวชน ผ่านกระบวนการของสถาบันการศึกษาในชุมชน

1.5) ด้านการบริการและความปลอดภัย จากการศึกษากลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 5 กลุ่ม พบว่า ทุกกลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ไทยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการกลุ่มจนถึงปัจจุบัน กลุ่มจึงมีความพร้อมในการให้บริการที่พักโฮมสเตย์ มีกระบวนการในการจัดการที่พักและการบริการนักท่องเที่ยว จะรับเฉพาะนักท่องเที่ยวที่โทรจองมาล่วงหน้าเท่านั้น เพื่อกลุ่มจะได้เตรียมความพร้อมทั้งในเรื่องบ้านพัก การจัดเตรียมอาหารและการต้อนรับ กลุ่มมีระบบการจัดลำดับการเข้าพักโฮมสเตย์(Queuing) แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ความพร้อมของเจ้าของบ้านพักว่าจะรับนักท่องเที่ยวหรือไม่ โดยก่อนนักท่องเที่ยวเข้าพักคณะกรรมการดำเนินงานจะทำการตรวจสอบความเรียบร้อยตามเกณฑ์มาตรฐานอีกครั้งแต่ในมุมมองของหน่วยงานภาครัฐและกลุ่มนักวิชาการให้ความคิดเห็นเรื่องของความสะอาดของบ้านพักโฮมสเตย์ว่า ยังมีปัญหาเรื่องของความสะอาดของบ้านพักที่ไม่สม่ำเสมอ นักท่องเที่ยวมาจึงจะทำความสะอาด ปัญหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องความสะอาดของห้องน้ำ ห้องสุขาอาจเนื่องด้วยวิถีของชุมชนในการประกอบอาชีพการเกษตร ทำให้การดูแลทำความสะอาดบ้านน้อยลง เพราะอาศัยอยู่ตามวิถีสำหรับประเด็นด้านการจัดการความปลอดภัย ทุกกลุ่มไม่เคยพบปัญหาด้านความปลอดภัยหรือกรณีฉุกเฉินที่มีความรุนแรงมาก เนื่องจากชุมชนต่างอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ มีกฎระเบียบของกลุ่ม และมีการดูแลจากกรรมการกลุ่ม อีกทั้งคนในชุมชนมีความร่วมมือกันในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยว มีทุนเดิมของชุมชนที่ดีอยู่แล้ว ซึ่งสอดคล้องมุมมองของกลุ่มหน่วยงานภาครัฐและกลุ่มนักวิชาการ ที่มีความเห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ค่อยมีปัญหาด้านความปลอดภัย ทั้งในเรื่องคน กิจกรรมและภัยธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มได้มีการจัดการความปลอดภัยและกรณีฉุกเฉิน ทั้งในด้านการมีกฎระเบียบมีบุคลากรดูแลความปลอดภัย การประสานงานกับสถานีตำรวจและโรงพยาบาลในพื้นที่ และการดูแลความปลอดภัยจากเจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ นอกจากนี้มีประเด็นที่น่าสนใจจากการสัมภาษณ์กลุ่มท่องเที่ยวว่านอกจากความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวแล้วควรคำนึงถึงความปลอดภัยของเจ้าของบ้านด้วย

2. กลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาเพื่อความยั่งยืนในอนาคต จากการศึกษาถึงความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา ทั้ง 5 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาพิจารณาตามกรอบของรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เรียกว่า SEE Model (Adams , 2006; ธนธรณ์ ทองหอม, 2551) ซึ่งเป็นรูปแบบที่เสนอว่า องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพต้องคำนึงถึงปัจจัยหลัก 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติด้านสังคม-วัฒนธรรม(Social-cultural) (2) มิติด้านเศรษฐกิจ(Economic)(3) มิติด้านสิ่งแวดล้อม(Environmental) เพื่อวิเคราะห์ สภาพแวดล้อมและความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และ อุปสรรคของกลุ่มแล้วจับคู่กลยุทธ์จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยจึงเสนอทางเลือกกลยุทธ์เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้พิจารณาใน 5 ประเด็น ได้แก่

1. ด้านการบริหารจัดการ

จากการศึกษาพบว่า ทุกกลุ่มมีการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการที่ชัดเจน แต่ยังคงขาดกระบวนการของการวางแผนการท่องเที่ยว ยังมีความต้องการพึ่งพาหน่วยงานภายนอก ทั้งด้านงบประมาณและความช่วยเหลือต่างๆ สอดคล้องกับแนวคิดของ World Tourism Organization (2001) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนนำมาซึ่งผลประโยชน์และปัญหาต่างๆ ให้แก่ชุมชน ซึ่งถ้ามีการวางแผน พัฒนาการจัดการที่ดีแล้ว การท่องเที่ยวจะทำให้เกิดอาชีพในชุมชน รายได้ และทำให้เกิดการประกอบธุรกิจ ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการกลุ่มก็ยังคงเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และกลุ่มยังดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวอยู่จนถึงปัจจุบัน ด้วยปัจจัยด้านการมีผู้นำที่เข้มแข็ง มุ่งมั่น และมีความเข้าใจในบริบทการท่องเที่ยวชุมชน ผู้นำหลายคนเป็นต้นแบบในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวให้แก่คนในชุมชนอย่างชัดเจน ทำให้เกิดการสร้างความร่วมมือในการร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน แม้ว่ากระบวนการกลุ่มจะมีการบริหารจัดการโดยกรรมการและสมาชิกกลุ่มก็ได้ แต่ด้วยบุคลิกของผู้นำที่กล่าวมานี้ อาจจะมีอิทธิพลต่อการคิดคล้ายตามผู้นำ มากกว่าการเรียนรู้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ด้วยบุคลิกของการเป็นผู้นำเหล่านี้เอง อาจจะเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อที่จะสานต่อการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บัณฑิต อ่อนดำ(2536: 67) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง "กระบวนการปรับปรุงและพัฒนากลุ่ม / องค์การประชาชนเชียงใหม่" ที่กล่าวว่า ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ แล้ว ประชาชนจะยินดีให้ความร่วมมือหรือมีพันธุมิต (Commitment) ในเรื่องนั้นๆ ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรมสำเร็จลุล่วงไปได้ ดังนั้น ผู้นำจึงต้องหาวิธีการในการสร้างการมีส่วนร่วมในกลุ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

จากผลการศึกษาในด้านการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ต้องเกิดจากกระบวนการของการมีส่วนร่วมของ 3 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ 1) คนในชุมชนทั้งที่เป็นสมาชิก และไม่เป็นสมาชิก ตลอดจนความร่วมมือจากเยาวชนในชุมชน 2) ภาคีเครือข่าย และ 3) หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สัจจา บรรจงศิริและคณะ(2556) เรื่องการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนด้านการเกษตรในเขตอีสานใต้ พบว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรมีลักษณะการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคี ซึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและประสานการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย ทั้งชุมชน เครือข่าย หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภาคเอกชน ที่เป็นพันธมิตรทางธุรกิจท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของเทิดชาย ช่วยบำรุง และคณะ(2553) เรื่องการท่องเที่ยวเชิงเกษตรสุราษฎร์ธานี : การวิจัยฐานทรัพยากรเกษตรสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน พบว่า การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอ่าวบ้านดอน จะประสบความสำเร็จได้ต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมพหุภาคี

จากผลการศึกษาในด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ พบว่า กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนมีการใช้สื่อที่หลากหลายในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ (1) สื่อออนไลน์ (2) สื่อโทรทัศน์ (3) รายการวิทยุ อย่างไรก็ตามกลุ่มท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีข้อจำกัดเรื่องเงินทุนในการทำประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ จึงต้องการเน้นการประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปาก ในมุมมองของหน่วยงานภาครัฐได้ให้ข้อควรระวังในการทำสื่อให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน ให้นำเสนอในสิ่งที่มี ตามสภาพความเป็นจริงของชุมชน และในมุมมองจากนักวิชาการเสนอแนะว่า หากความสามารถของชุมชนไม่มีเพียงพอในการที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามา ก็จะต้องอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก ภายนอก สอดคล้องกับการศึกษาของ ฆนรุจ มิ่งเมธาพรและคณะ (2555: 91) เรื่องการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวทางในการผลักดันให้มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้รับการบรรจุเข้าเป็นมาตรฐานระดับชาติ กรณีศึกษาประเทศไทย พบว่า ชุมชนควรมีการทำงานในลักษณะพันธมิตรกับภาคธุรกิจ โดยใช้มาตรฐานเป็นเครื่องมือในการพัฒนาร่วมกัน จากเดิมเคยมองเพียงการ

ท่องเที่ยวต้องเป็นสินค้าพร้อมขาย อาจจะต้องเปลี่ยนความคิดใหม่เล็กน้อยว่าเป็นการร่วมพัฒนาให้ชุมชนมีความพร้อมด้านการตลาด และขณะเดียวกันก็สามารถเอาประเด็นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อคนท้องถิ่น เป็นการรณรงค์ให้สอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อและสร้างความรู้สึกที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยวในการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2. ด้านเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต

จากการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อต้องการสร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน ซึ่งสมาชิกมีความเข้าใจถึงประเด็นของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนว่าเป็นการช่วยสร้างรายได้เสริมโดยรายได้จากการท่องเที่ยวชุมชนได้มาจาก 1) รายได้จากค่าที่พักโฮมสเตย์ 2) รายได้จากบริการของกิจกรรมต่างๆในชุมชน และ 3) รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์และของที่ระลึกของท้องถิ่นสอดคล้องกับแนวคิดของ พงณา สวนศรี(2546) ที่กล่าวว่า ในด้านกระบวนการทำงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวนั้น จะเห็นได้ว่าในมิติของชุมชนไม่ได้มองเรื่องของรายได้เป็นหลัก ผิดกับในระดับนโยบายการท่องเที่ยวมักจะให้ความสำคัญเรื่องรายได้เป็นอันดับแรก หากเอาคุณค่า วิธีคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในสังคมไทยอันได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออารี ประกอบกับการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความรักในศิลปวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมของคนไทยก็จะทำให้เกิดการริเริ่มและมองการท่องเที่ยวได้ถูกทางยิ่งขึ้น

จากการศึกษากลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 5 กลุ่ม พบการดำเนินงานที่คำนึงถึงการแบ่งปันหรือจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม เช่น มีระบบการจัดลำดับการเข้าพักโฮมสเตย์(Queuing) การหักเงินรายได้ค่าบริการเข้ากองกลางประมาณร้อยละ 10 ทั้งนี้กลุ่มมีการจัดทำสมุดบันทึกรายรับ-รายจ่ายโดยมีเลขาและเหรัญญิกกลุ่มเป็นผู้ดูแล มีการแจ้งความเคลื่อนไหวของงบการเงินให้สมาชิกได้ทราบสม่ำเสมอในมุมมองของตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและนักวิชาการได้ให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า การจัดสรรรายได้ไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์แก่คนในชุมชนที่ร่วมทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืนได้ จะสร้างประโยชน์โดยรวมให้กับทุกคนในชุมชน ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของคนกลุ่มที่ยังไม่เคยร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในอนาคตสอดคล้องกับแนวคิดของ พงณา สวนศรี(2541) ที่กล่าวว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง หากจัดระบบการจัดการไม่ดี ขาดความโปร่งใส จะก่อให้เกิดการขาดความร่วมมือ ชุมชนขาดความเข้มแข็ง และเกิดผลกระทบ ซึ่งจะเป็นการทำลายตัวเอง

3. ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมจากการศึกษาพบว่า กลุ่มท่องเที่ยวได้นำทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น การพักแบบโฮมสเตย์เพื่อสัมผัสวิถีชุมชน การชมการสาธิตและทดลองฝึกการทำหัตถกรรม เป็นต้น หากมองในด้านเศรษฐกิจก็จะเกิดผลทางบวกในแง่ของรายได้เสริมของชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็อาจจะเกิดผลกระทบทางลบต่อวิถีชุมชน การเปลี่ยนแปลงวิถีในการดำรงชีวิต เกิดการปะทะทางวัฒนธรรม เยาวชนเกิดการลอกเลียนแบบพฤติกรรมจากนักท่องเที่ยว เป็นต้น จากการศึกษาค้นคว้าปัญหาของการอนุรักษ์ และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การร้องเพลงโคราช การเล่นเครื่องดนตรีไทย สอดคล้องกับการศึกษาของ สุจิตรา พันธวิไล(2545) เรื่องรูปแบบการจัดการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาบ้านหล่อซา(อาข่า) ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งพบว่า สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการต้องการรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อยังชีพ มากกว่าต้องการการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชนเผ่า ประกอบกับสภาพความเป็นอยู่ที่

ปีบั้นทำให้ชาวบ้านต้องหาเงินเพื่อยังชีพ ส่งผลให้วัฒนธรรมเปลี่ยนไปเป็นวัฒนธรรมเพื่อการค้า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีแนวโน้มที่กำลังจะหายไปในอนาคต เพราะเยาวชนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านไม่ยอมรับ

ดังนั้น ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวจึงควรตระหนักและให้ความสำคัญในการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการศึกษาพบว่า ในหลายๆชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มเยาวชน ในการดูแลรักษาต้นน้ำ ดูแลป้องกันการเกิดไฟป่า ส่งเสริมการปลูกป่า เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่กับชุมชน เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในชุมชน ชุมชนมีความเข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดจากการทำลายสิ่งแวดล้อม จึงมีแนวทางในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยมากขึ้นตั้งแต่ปัญหาที่พบในหลายๆกลุ่มคือ ปัญหาการกำจัดขยะของชุมชน เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นไม่มีระบบในการจัดเก็บขยะ จึงเป็นหน้าที่ที่คนในชุมชนจะต้องช่วยกันดูแล ทั้งขยะของครัวเรือนและขยะจากนักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษพบว่าทุกกลุ่มให้ความสำคัญในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เห็นได้จากการให้ความร่วมมือ และช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกจิตสำนึกให้เกิดขึ้นตั้งแต่ในระดับเยาวชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนเองก็ตระหนักในการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา(2548) ได้กล่าวถึงแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในมิติการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีความคิดที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจและจิตสำนึกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่ายในการป้องกันรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก

5. ด้านการบริการและความปลอดภัย จากการศึกษา พบว่า ทุกกลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ไทยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการกลุ่มจนถึงปัจจุบัน กลุ่มจึงมีความพร้อมในการให้บริการที่พักโฮมสเตย์ มีกระบวนการในการจัดการที่พักและการบริการนักท่องเที่ยว จะรับเฉพาะนักท่องเที่ยวที่โทรจองมาล่วงหน้าเท่านั้น เพื่อกลุ่มจะได้เตรียมความพร้อมทั้งในเรื่องบ้านพัก การจัดเตรียมอาหารและการต้อนรับ กลุ่มมีระบบการจัดลำดับการเข้าพักโฮมสเตย์(Queuing) แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ความพร้อมของเจ้าของบ้านพักกว่าพร้อมที่จะรับนักท่องเที่ยวหรือไม่ โดยก่อนนักท่องเที่ยวเข้าพักคณะกรรมการดำเนินงานจะทำการตรวจสอบความเรียบร้อยตามเกณฑ์มาตรฐานอีกครั้งแต่ในมุมมองของหน่วยงานภาครัฐและกลุ่มนักวิชาการให้ความคิดเห็นเรื่องของความสะอาดของบ้านพักโฮมสเตย์ว่า ยังมีปัญหาเรื่องของความสะอาดของบ้านพักที่ไม่สม่ำเสมอ นักท่องเที่ยวมาจึงจะทำความสะอาด ปัญหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องความสะอาดของห้องน้ำ ห้องสุขาอาจเนื่องด้วยวิถีของชุมชนในการประกอบอาชีพการเกษตร ทำให้การดูแลทำความสะอาดบ้านน้อยลง เพราะอาศัยอยู่ตามวิถีสอดคล้องกับการศึกษาของกาญจนา สุคันธสิริกุล (2558: 113) เรื่องการพัฒนาศักยภาพการตลาดบริการของโฮมสเตย์ที่ได้รับรองมาตรฐานในจังหวัดนครราชสีมา พบว่า สมาชิกโฮมสเตย์แต่ละหลังมีลักษณะการจัดบ้านที่สะอาด สะดวกเรียบร้อยแต่ยังมีมาตรฐานที่ไม่เท่ากันทุกหลังหรือเวลาที่ไม่มีนักท่องเที่ยวเข้าพักนานทำให้ที่พักที่นอนยังมีฝุ่นละอองบ้าง ซึ่งเป็นอุปสรรคกับนักท่องเที่ยวบางกลุ่ม เช่น นักท่องเที่ยวที่เป็นภูมิแพ้

สำหรับประเด็นด้านการจัดการความปลอดภัย ทุกกลุ่มไม่เคยพบปัญหาด้านความปลอดภัยหรือกรณีฉุกเฉินที่มีความรุนแรงมาก เนื่องจากชุมชนต่างๆอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ มีกฎระเบียบของกลุ่ม และมีการดูแลจากกรรมการกลุ่ม อีกทั้งคนในชุมชนมีความร่วมมือกันในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยว มีทุนเดิมของชุมชนที่ได้อยู่แล้ว สอดคล้องกับการศึกษาของกาญจนา สุคันธสิริกุล (2558: 113) เรื่องการพัฒนาศักยภาพการตลาดบริการของโฮมสเตย์ที่ได้รับรองมาตรฐานในจังหวัดนครราชสีมา พบว่า โฮมสเตย์มีการเตรียมความพร้อม

เกี่ยวกับการปฐมพยาบาลเบื้องต้น มีผู้ยาสามีญประจำบ้านและมีการจัดระบบดูแลความปลอดภัย โดยมีตำรวจบ้านในการรักษาความปลอดภัยและมอบหมายให้เจ้าบ้านของที่มีนักท่องเที่ยวเข้าพักเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยให้แก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้นักท่องเที่ยวต้องปฏิบัติตามกฎการเข้าพักอย่างเคร่งครัด เพื่อหลีกเลี่ยงอุบัติเหตุและเหตุร้ายต่างๆที่จะเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัย

1. กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาควรรหาเอกลักษณ์ที่ชัดเจน เนื่องจากการมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย เพื่อสร้างให้เกิดความน่าดึงดูดสำหรับนักท่องเที่ยวให้ได้ใช้เวลาเพิ่มมากขึ้น

2. กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านการเกษตร รวมถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านโบราณสถานและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ค่อนข้างเปราะบาง ดังนั้นกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา จึงควรเน้นส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยอยู่บนพื้นฐานของการบริหารจัดการที่ยั่งยืน

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตอาจจัดรูปแบบการพักในลักษณะของ Village stay ที่อยู่ในชุมชน เพื่อลดความปะทะทางวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้าน อีกทั้งช่วยป้องกันปัญหาความปลอดภัยทั้งนักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้าน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาในประเด็นเรื่อง ยุทธศาสตร์การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ เนื่องจากนโยบายและงบประมาณพัฒนาการท่องเที่ยวได้มุ่งให้ความสำคัญกับ 4 จังหวัดได้แก่นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์และสุรินทร์ อีกทั้งเพื่อค้นหากลยุทธ์ในการสร้างศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้สามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่นๆของประเทศไทยมากยิ่งขึ้น

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อใช้เป็นแนวทางในกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดแหล่งข้อมูลที่ครบถ้วน ในกลุ่มจังหวัดอื่นๆ

3. ควรศึกษาในประเด็นเรื่อง การศึกษาศักยภาพการตลาดบริการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากพบข้อมูลว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังเป็นภาคที่มีการนักท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชนน้อยกว่าภาคอื่นๆ ในขณะที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เพื่อหาแนวทาง หรือกลยุทธ์ด้านการตลาดในการช่วยสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เป็นที่รู้จักและนิยมท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความกรุณาของ ดร.ศิริลักษณ์ เมฆสังข์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาอันมีค่ามาเป็นที่ปรึกษา พร้อมทั้งให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาในครั้งนี้ และกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ทุนการศึกษาตลอดหลักสูตรเหนือสิ่งอื่นใดขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา ของผู้วิจัยที่

ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนในทุกๆด้านอย่างดีที่สุดเสมอมาและสุดท้ายนี้ ขอขอบคุณกัลยาณมิตรหลายท่านที่มีได้เอ่ยนามที่ได้ให้กำลังใจและสนับสนุนผู้วิจัยด้วยความจริงใจเสมอมา

เอกสารอ้างอิง

- เทิดชาย ช่วยบำรุง และคณะ. (2553). การท่องเที่ยวเชิงเกษตรสุราษฎร์ธานี : การวิจัยฐานทรัพยากรเกษตรสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพฯ: เอ็ม ไป ที พรินต์ติ้ง.
- มนรุจ มิ่งเมธาพรและคณะ. (2557). โครงการวิจัยย่อยที่ 1 เรื่องการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนและแนวทางในการผลักดันให้มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้รับการบรรจุเข้าเป็นมาตรฐานระดับชาติ กรณีศึกษาประเทศไทย. ชุดโครงการวิจัย: การพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนสำหรับภูมิภาคอาเซียนสู่ความเป็นสากล. สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธนธรณ์ ทองหอม. (2551). การจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์.
- บัณฑิต อ่อนคำ. (2536). กระบวนการปรับปรุงและพัฒนากลุ่ม / องค์กรประชาชนเชียงใหม่.เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา.(2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: เพรสแอนด์ ดีไซน์.
- กาญจนา สุคันธสิริกุล. (2558). การพัฒนาศักยภาพการตลาดบริการของโฮมสเตย์ที่ได้รับรองมาตรฐานในจังหวัดนครราชสีมา. รายงานวิจัย ทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ปีงบประมาณ พ.ศ 2556.
- พจนา สวนศรี. (2541). การจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. จุลสารการท่องเที่ยว. (เมษายน – มิถุนายน): 22 – 24.
- พจนา สวนศรี. (2546). คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และอัศรพงศ์ อ้นทอง. (2549).ความสามารถในการแข่งขันทางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง. สืบค้นเมื่อ 3 กรกฎาคม 2559, จาก http://www.etatjournal.com/upload/118/25491_1.pdf
- สัจจา บรรจงศิริ และคณะ. (2556). การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนด้านการเกษตรในเขตอีสานใต้. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2559, จาก <http://ird.stou.ac.th/dbresearch/uploads/87/บทที่%201.pdf>
- สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2557). คู่มือเกณฑ์มาตรฐานการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน.สืบค้นเมื่อ 8 กันยายน2559, จาก <http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/228/SAR.pdf>
- สุจิตรา พันธวิไล.(2545). รูปแบบการจัดการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาบ้านห่อซา(อาซา) ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย.การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Adams, W.M. (2006). The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and

- Development in the Twenty-first Century. Retrieved August 18, 2016, from http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. London: Sage.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. 1994. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nded.). Newbury Park, CA: Sage.
- World Tourism Organization. (2001). *Sustainable development of tourism. Report of the Secretary-General*(Document No. E/CN.17/2001/PC/21). New York. UN.